

Bog sve okružuje islamski pogled na okolicu¹

William C. Chittick

S engleskog preveo: Haris Dubravac

Pokušavajući razumjeti islamski pogled na okolicu, moramo započeti s pitanjem kako je islam tradicionalno razmatrao dotični pojam. Kako se kaže “okolica” na jeziku Kur’ana? Koji bi se pojmovi koristili da je u pitanju Kairo ili Isfahan iz četrnaestog stoljeća? Bez sumnje, moguće je smisljeno prevesti riječ “okolica” na savremene jezike islamskog svijeta, kao što su arapski, turski, perzijski i urdu, ali to nije zato što je taj pojam, kako se trenutno razumijeva, uvijek postojao u ovim jezicima. Razlog za to je očigledan: naše naročito gledište o okolici razvilo se zajedno s modernom naukom; čak bi i u engleskom bilo teško naći prije devetnaestog stoljeća taj pojam koji se koristi u svom današnjem značenju.² Može se reći da je “problem okolice”, u koji je Zapad znatno umiješan, nastao isključivo zbog razvoja nauke. Ukoliko postoje ozbiljni okolišni problemi i u određenim dijelovima muslimanskog svijeta, to nije zato što islamsko društvo živi u skladu sa svojim idealima i načelima; daleko od toga. Ono što se dogodilo jeste to da neislamski načini postupanja bijahu nametnuti okolnostima posljednjih dvjesto godina; drugim riječima, zapadni

^{1*} Izvor: William C. Chittick, ‘*God surrounds all Things: An Islamic Perspective on the Environment*, “The World & I”, vol. I, br. 6, juni 1986., str. 671–78.

² Najraniji primjer upotrebe riječi *environment* (okoliš) u smislu u kojem danas govorimo datira prema *Oxford English Dictionary*-u (*Oksfordski rječnik engleskog jezika*) iz 1827. godine.

okolišni problemi bijahu uvezeni uz zapadnu tehnologiju i tehnološko znanje. Tradicionalni islam se nikada ranije nije suočio s ekološkim katastrofama velikih razmjera uzrokovanim ljudskim djelovanjem ili čak s takvom mogućnošću, tako da islam nikada nije morao sačiniti onakve pojmove vezane za okolicu kakve Zapad poznaje.

S ovim uvodnim napomenama okrenut ćemo se Kur'anu, konačnom autoritetu za sva islamska gledišta, te istražiti da li se tu nalaze neki pojmovi koji ukazuju na to kako bi tradicionalni musliman razumio englesku riječ *environment* (okolica). Važan kur'anski izraz koji blisko odgovara doslovnom značenju tog pojma jeste *ihatah* (okruživati). U četiri stavka on ukazuje na Džehennem, za koji se kaže da okružuje nevjernike. Najznačajnije za naše potrebe jeste to da se u većini stavaka gdje se pojavljuje ukazuje na Boga, Koji *okružuje nevjernike* (2:19),^{3*} Nadalje: *Gospodar moj okružuje ono što radite* (11:92); ili: *Bog sve okružuje* (4:126; usp. 41:54).

Za islamsko mišljenje svojstveno je da započinje svaku raspravu s Bogom, baš kao što svaka knjiga koju napiše tradicionalni musliman otpočinje s izrazom "u ime Boga, Svemilosnog, Svesamilosnog". Ukratko, osnova svih islamskih načina sagledavanja stvari je prvi šehadet, odnosno svjedočenje vjere: "Nema boga osim Boga". Sve ostalo ovisi o ovom iskazu koji je jedna činjenica o kojoj uopće ne može biti sumnje budući da leži u srcu kur'anske objave te određuje samu prirodu stvarnosti. Stoga, kur'anski iskaz da *Bog sve okružuje* predstavlja prikladnu polaznu tačku za svaki pokušaj da se razumije islamsko stajalište o okolici; u krajnjem, on znači da je Bog naša okolica. Zapravo, *El-Muhit*, Božije ime koje se nalazi u Kur'anu je izvedeno iz riječi o kojoj se raspravlja, označava upravo to da je Bog Onaj Koji okružuje, odnosno Okružilac. (Ono je gotovo istoznačno s jednim drugim kur'anskim božanskim imenom, *El-Vasi'* (Sveobuhvatni) – pojam koji se često javlja zajedno s imenom *El-'Alim* (Sveznajući); jer, prema Kur'anu, Bog *obuhvaća sve stvari u milosti i znanju* [40:7; usp. 6:80, 7:89, 20:98].)

3 Kur'anske stavke smo prevodili iz ovoga teksta kako bi nakana autora, na nekim mjestima prilikom navođenja stavaka, lakše došla do izražaja – *nap. prev.*

Ako je Bog naša krajnja okolica, šta je naša neposredna okolica? Jedan od kur'anskih odgovora jeste Bog, jer *Bogu pripadaju Istok i Zapad; kuda god se okrenete, tamo je Lice Božije; Bog je Sveobuhvatni i Sveznajući* (2:115). Ili pak, *On je Prvi i Posljednji, Vanjski i Unutarnji* (57:3). Ovo gledište se razmatra u sufizmu, odnosno islamskom misticizmu, ali ovdje nema potrebe ulaziti u prefinjene metafizičke poglede sufija. Postoje i drugi kur'anski odgovori na isto pitanje. Naprimjer, Kur'an naziva naše neposredno okruženje *ovaj svijet* (*ed-dunja*, doslovno: ono što je blizu), pojam koji je u suprotnosti s pojmom *el-ahireh* (budući svijet); spomenuti jedan od ova dva pojma znači podrazumijevati drugi. U mnogim odlomcima Kur'an ističe da je budući svijet daleko bolje mjesto od ovog svijeta i da ćemo se tamo susresti s Bogom. Mi smo došli na ovaj svijet nakon što bijasmo s Bogom, živimo u ovom svijetu okruženim Bogom i ponovno ćemo Ga sresti na budućem svijetu. *Bog potiče stvaranje*, kaže Kur'an, *zatim ga ponovno vraća* (10:34).⁴

Drugi kur'anski pojam za našu neposrednu okolicu jeste *el-erd* (Zemlja). Primijetite da je taj pojam, poput izraza *ovaj svijet*, korelativan, pošto ga obično prati, i u svakom slučaju podrazumijeva, pojam *nebesa*. Mnogi tumači smatraju da izraz *nebesa i Zemlja* ukazuje na dvije osnovne vrste stvorenja, duhovno i tjelesno, odnosno vidljivo i nevidljivo. *Stanovnici nebesa* su meleki, koji su načinjeni od inteligibilne svjetlosti a borave u Božijoj blizini.

Oba ova para korelativnih pojmova – *ovaj svijet i budući svijet* i *nebesa i Zemlja* – ukazuju na *kosmos* (*el-'alem*) koji se također prevodi kao *svijet*, odnosno *univerzum* i definira kao *ono što je drukčije od Boga*.⁵ Prvi skup pojmova, *ovaj svijet i budući*, opisuje kosmos u smislu njegova postajanja, odnosno njegovog vremenskog ustrojstva, tj. u smislu njegovog

4 Povratak Bogu (*el-me'ad*) je treće od tri islamska doktrinarna načela, nakon Božanskog Jedinstva i Vjerovjesništva. Usp.: W. Chittick, "Eschatology", u: *Islamic Spirituality: Foundations* (svezak 19. *World Spirituality-a*), uredio S.H. Nasr (New York: Crossroad, uskoro izlazi iz štampe [ovaj tekst je objavljen u junu 1986. godine – nap. prev.]).

5 Ovaj pojam pojavljuje se u Kur'anu samo u obliku množine, '*alemin* (u 73 slučaja), a među tumačima postoji rasprava o tome šta tačno znači; najčešće se *svjetovi* tumači u značenju svih svjetova koje stvori Bog ili svih žitelja svijeta, tj. stvaranja. U svakom slučaju, dotični pojam često se određuje kao ovdje i u tom značenju se uspoređuje s drugim kur'anskim pojmovima, kao što su *stvaranje* (*halk*; ovaj pojam se može također staviti nasuprot pojmu *emr*, pri čemu ukazuje na tjelesni svijet spram duhovnog svijeta).

trenutnog i krajnjeg položaja. Drugi skup opisuje kosmos u smislu njegovog nepromjenjivog, odnosno prostornog položaja.

Naglasak islama na prvenstvu i krajnosti Božije stvarnosti te na Njegovoj apsolutnoj moći nad svime što stvara znači da kosmos, ma kako pojmljen, mora biti povezan sa svojim Stvaraoцем kako bi ga se moglo ispravno razumijevati. Čak i ako je naša jedina briga u 1984. godini okolica naše Zemlje, njeno stanje možemo jedino razumjeti u kontekstu svega što upravo Bog okružuje. Štaviše, do sada bi trebalo biti jasno da u islamskoj perspektivi duhovni svijet obuhvaća i okružuje fizički svijet; on stoji iznad nas, između nas i Boga, i kako ispred tako i iza nas, još jednom između nas i Boga, Koji je Posljednji kao što je i Prvi. Kada napustimo našu neposrednu okolicu bilo kroz uzdignuće do duhovnog svijeta ovdje i sada bilo posredstvom fizičke smrti, mi ulazimo u jednu duhovnu okolicu koju okružuje tjelesni svijet a zauzvrat je okružena božanskim.

Ukratko, islamsko gledište o okolici proisteći će potpuno iz islamskog gledišta o Bogu i kosmosu. Povrh toga, kao što je bjelodano, naš odnos prema okolici je od temeljne važnosti. Prije svega, mi ljudi smo ti koji poremetismo ravnotežu u okolici. To bi značilo da više ne živimo u skladu s onim što nas okružuje; mi uništavamo primjeren odnos između čovjeka i kosmosa i, jednako tako, između čovjeka i Boga, odnosno između Onoga Koji okružuje (*El-Muhit*) i onoga što se okružuje (*el-muhat*).

Šta je onda čovjek? Kako je moguće da ljudska bića, među svim stvorenjima, remete odnos između kosmosa i njegova Tvorca? Da bismo razumjeli situaciju u okruženju u kojem živimo, prvo moramo razumjeti sebe. Stoga su pitanja koja postavlja problem okolice središnja pitanja o kojima raspravlja islam kao i većina drugih religija: šta je priroda stvarnosti? Kakav je čovjekov odnos prema njoj? Šta je svrha života? Gledano s ove tačke gledišta, zadatak ocrtavanja islamskog gledišta o okolici svodi se na obrazlaganje svih učenja islama o Bogu, čovjeku i kosmosu. Ovdje mogu tek započeti ovaj zadatak ukazujući na neke od osnovnih pojmova i koncepata kur'anskog svjetonazora.

Božiji znaci

Kur'anski pojam *ajeh* (znak, obilježje) ukazuje na sve što daje obavijesti o Bogu. Ovaj pojam danas je dobro poznat na Zapadu po izrazu *ajato-llah* (Božiji znak), a koji se u ovom stoljeću počeo koristiti za određene religijske vođe u Iranu (ovdje nije riječ o tome da li s pravom ili bez; neka samo bude napomenuto da, prema kur'anskom stajalištu, strogo govoreći, svaka pojedina stvar u univerzumu jeste Božiji znak uključujući i samog Šejtana). Pojam *ajeh*, u jednini i množini, koristi se u Kur'anu gotovo četiri stotine puta. Općenito, mogu se raspoznati dvije vrste znakova, natprirodni (ili oni koji pripadaju Objavi) i prirodni. U prvu kategoriju mogu se uključiti čuda i božanska uplitanja, spisi objavljeni preko vjerovjesnika, sam Kur'an, tačnije svaki njegov stavak. U kategoriju prirodnih znakova mogu se uključiti svi objekti u prirodnom svijetu, kao što su Sunce, Mjesec, zvijezde, drveće i životinje, te isto tako svaki događaj koji se odvija i svaki obrazac i zakon koji se može razaznati u ovom svijetu, kao što je činjenica da Sunce izlazi svakog jutra.

Prema islamskom pogledu na kosmos, znaci ne predstavljaju dvije ili više različitih vrsta stvari; prirodno i natprirodno se miješaju pa postaju nerazdvojni. Božansko samoobjavljenje je unutarinja dimenzija stvarnosti; ona se može opažati u religijskom i natprirodnom kontekstu, odnosno u nereligijskom i prirodnom kontekstu, ali oba konteksta se uklapaju u veće okvire – prvi onaj od kosmosa a drugi Božiji; dvije prvobitne okolice o kojima smo ranije govorili. Drugim riječima, prirodni svijet se u osnovi ne razlikuje od natprirodnog svijeta; prirodne stvari se nikada ne mogu posmatrati kao obični predmeti niti se može smatrati da se natprirodni znaci i čuda pojavljuju izvan prirodnog svijeta. Svaka pojedina stvar i svaki pojedini događaj, prirodnog ili natprirodnog porijekla, jeste Božije stvaranje i Božiji znak; prema svakome se mora postupati uz odgovarajuće poštovanje i prisjećanje (*zikir*).

Ovdje valja ponoviti da islam ubraja u kosmos ne samo svijet koji možemo vidjeti (*eš-šehadeh*) – odnosno, u načelu možemo vidjeti ako bismo bili na pravom mjestu u pravo vrijeme i imali prave sprave – već i nevidljivi svijet (*el-gajb*), koji uključuje natprirodna bića kao što su meleki te je na ontološkom nivou bliži Bogu od vidljivog svijeta. Pored toga,

meleki i druga nevidljiva bića su u toj mjeri dio islamskog svjetonazora da naša neposredna okolica nije i ne može biti zatvoren sistem, odvojen od nevidljivih utjecaja, bilo melekanskih ili božanskih. Vidljivi svijet je glumište unutar kojeg se prikazuju više zbilje; on se nikada ne može razmatrati odvojeno od zahtjeva koje nam ove više zbilje upućuju:

Tvoj Gospodar je objavio pčelama, govoreći: "Uzmi sebi od planina, kuća i drveća i od onoga što grade. Zatim, jedi od svakovrsnih plodova i slijedi putove svoga Gospodara, kojima je lahko ići." Potom iz njihovih trbuha izlazi piće različitih boja u kojem je lijek ljudima. Zasigurano, u tome je znak za ljude koji razmišljaju. (16:68–69)

Zar oni ne vide zemlju, koliko činimo da iz nje niče od svake plemenite vrste? Zasigurano, u tome je znak, ali većina njih ne vjeruje. (26:7–8)⁶

Čovjekovo namjesništvo

Božiji znaci – oni iz Objave ili oni iz prirodnog svijeta – jesu usmjereni ka čovjeku. U navedenim stavicima i u brojnim drugim odlomcima, Kur'an ukazuje na znake, a zatim traži od ljudi da razmišljaju i promišljaju o njima, upozoravajući one koji ih zanemaruju i poriču na bolnu džehennemsku kaznu. Božiji poslanici dođoše podsjetiti (*tezkir*) čovjeka na Boga, pa je čovjekova dužnost da Ga se prisjeća (*zikr*). Ukratko, samo ljudska bića među stvorenjima (s jednim izuzetkom – džinima) jesu pozvani da proučavaju znake Božije.

Stoga, čovjek može ali ne mora poslušati. Jedino on ima izbor da li će se prisjećati Boga. *Sve što je na nebesima i na Zemlji slavi Boga (57:1, 59:1 itd.)*, kaže Kur'an, upravo zato što su sve stvari Njegovi znaci. Ponovno: *Zar ne vidiš kako se Bogu klanjaju svi koji su na nebesima i svi koji su na Zemlji, Sunce i Mjesec, zvijezde i planine, drveće i zvijeri i mnogi od ljudi? (22:18)* Tako da samo čovječanstvo može izabrati da se ne klanja Bogu – a ova činjenica, možda paradoksalno, jeste jedan od najvećih Božijih

6 Neki od ovih stavaka se navode u: Fazlur Rahman, *Major Themes of the Koran* (Minneapolis i Chicago: Bibliotheca Islamica, 1980), posebno poglavlje 4, "Nature" i poglavlje 5, "Prophethood and Revelation." No, zainteresirani čitalac će možda smatrati korisnijim pregledati prijevod Kur'ana; Arberryjev prijevod *Koran Interpreted* (London: Oxford University Press, 1964) se naročito preporučuje jer, za razliku od nekih drugih prevodilaca, Arberry dosljedno prevodi riječ *ajeh* kao *sign* (znak), ne mijenjajući ovaj engleski pojam kako bi pristajao kontekstu.

znakova, jer jedino biće stvoreno na Božiju sliku ("na Njegov oblik", odnosno "na oblik Svemilosnog", kao što je rekao Vjerovjesnik) može imati sposobnost da Ga poriče. Sudjelujući u Božijem znanju i slobodnoj volji, čovjek se može postaviti kao božić. Čini se da Kur'an na ovo smjera kada kaže: *Bogu se klanjaju svi koji su na nebesima i na Zemlji, voljno ili nevoljno, kao i njihove sjenke u jutrima i na večerima* (13:15; usp. 3:83). Bilo da se neko ljudsko biće klanja voljno Bogu ili ne, ono je i dalje znak Božiji, pa Ga otuda slavi.

Dar slobodne volje je barem djelimično ono na šta Kur'an ukazuje kada govori o "Povjerenju" koje je Bog dodijelio čovječanstvu: *Mi smo ponudili Povjerenje nebesima i Zemlji i planinama, ali su odbili da ga ponesu te su ga se pobojali; a ponio ga je čovjek. Zasigurno, on je grešan, veoma lahkomislen* (33:72). Činjenica da je čovjek *grešan, veoma lahkomislen* očigledno ukazuje na njegovo iznevjeravanje Božijeg povjerenja.

Većina autoriteta poistovjećuje povjerenje ponuđeno čovjeku sa "zajvetom Elest", kada su čeljad Ademova, prije njihovog fizičkog stvaranja, posvjedočila Božije gospodarstvo nad njima – *...da ne biste rekli na Dan proživljenja: „Što se nas tiče, nismo za to hajali“* (7:172). Zauzvrat, ovaj zajvet je povezan s činjenicom da su Adem i njegovi pravični potomci bili učinjeni Božijim namjesnicima (*halifeh*), odnosno predstavnicima na Zemlji. Prema kur'anskom kazivanju (2:30 i dalje), Bog je rekao melekim da će postaviti namjesnika na Zemlji, ali su oni negodovali da će taj namjesnik *nered činiti i krv proljevati*. Tek kada su otkrili da je Adem poučen imenima svih stvari, dočim su oni sami posjedovali ograničeno znanje, prepoznali su Božiju mudrost u stvaranju tog namjesnika.

Činjenica da je Adem bio poučen imenima svih stvari ukazuje na posebnu prirodu njegove inteligencije i njegovu sposobnost da prepozna Božije znakove. Sam Bog je poučio Adema imenima (2:31); drugim riječima, Adem je naučio imena stvari u vidu njihove povezanosti s Bogom, a ne odvojenosti od Njega. Treba napomenuti da je ovim imenima podučen Adem – a pod 'Adem', Kur'an bjelodano podrazumijeva čovječanstvo (usp. 7:10–11) – kada je na početku bio stvoren, u Božijoj blizini. Mnogi tumači ističu da su imena zbilje svih stvari, odnosno stvari kakve ih poznaje sam Bog. Islamsko izražavanje koncepta čovjeka kao

mikrokosmosa, odraza makrokosmosa (zbir svih stvari) u ogledalu, dijelom proizlazi iz takvog pogleda na ljudsku prirodu budući da ona sadrži unutar sebe imena svih stvari. Na kraju, upravo se tih istih imena čovjek "prisjeća" prepoznavajući i priznavajući Božije znakove; ustvari, on potvrđuje prisni odnos koji postoji između svake stvari i njenog Stvaraoca, ili, kako bi sufije rekle, između oblika i značenja, vanjskog i unutarnjeg, odnosno očitovanja i neočitovane stvarnosti. Istovremeno, potvrđuje da je on sam na neki način istovjetan svim stvarima, jer njegovo znanje o onome što je izvan njega proizlazi iz onoga što je u njemu samom. Drugim riječima, činjenica da je Adem bio poučen svim imenima pokazuje da on na jedan način sudjeluje posredstvom svoje odlike bivanja božanskom slikom u Božijem sveznanju.

Jedna od posljedica čovjekovog potencijalnog znanja o svim stvarima jeste to što mu je data moć nad Božijim stvaranjem. Kur'an podsjeća čovjeka da mu je Bog podredio (*teshir*) stvorenja u kosmosu; ovo podređivanje je samo po sebi jedan od Božijih očiglednih znakova:

Zar ne vidiš kako vam Bog podredi sve što je na Zemlji? (22:65)

Zar ne vidiš kako vam Bog podredi šta god je na nebesima i na Zemlji i da vas obasu Svojim blagodatima, vanjskim i unutarnjim? (31:20)

Kur'an kazuje kako je Bog naredio melekima da se poklone Ademu (2:34); ovo je povezano s činjenicom da je *sve* na nebesima i na Zemlji podređeno čovjeku, čak i stanovnici nevidljivog svijeta.

Mikrokosmos i makrokosmos su ujedinjeni pomoću božanske veze koja je bila uspostavljena onda kada je Bog stvorio čovjeka, Svoga namjesnika, na Vlastitu sliku. Očigledan smisao ove kur'anske antropologije jeste da među stvorenjima jedino čovjek može uništiti Zemlju.⁷ Ipak, čovjek je vezan za Zemlju u jednoj prisnoj povezanosti, tako da vanjsko stanje kosmosa odražava unutarnje stanje njegove svijesti. Subjekt i objekt su nerazdvojni, iako prvi preuzima aktivnu ulogu. Stoga "bolest"

7 Iako je čovjek "aktivan" u odnosu na prirodu u svojoj ulozi namjesnika (bilo da je ispunjava ili ne), on je "pasivan" utoliko što očituje Božije znakove, pa time igra objavljujuću ulogu. Premda je čovjek čuvar prirode, on isto tako ima potrebu za mudrošću koju mu ona saopćava kako bi dostigao potpuno savršenstvo ljudskog stanja. Upravo se u učenju o "znacima" mogu naći bliske paralele između islamskog pogleda na prirodu i crvenoinđijanskog koncepta da čovjek mora učiti od svih živih bića.

jedne strane ove veze može biti samo znak bolesti druge strane, dok odgovornost za "nered" ostaje na aktivnom učesniku.

Sada treba odgovoriti na ključno pitanje: kako u praksi čovjek može nositi povjerenje? Kako može biti savršeni namjesnik koji ne čini nered na Zemlji, već naprotiv, uspostavlja mir i ravnotežu? Da bi odgovorili na ovo pitanje, moramo razmotriti jednu drugu dimenziju kur'anskog koncepta ljudske prirode.

Božiji sluga

Reći da Kur'an izdvaja Adema i njegove potomke kao Božije namjesnike ne daje potpunu sliku kur'anske antropologije. Kao prvo, jasno je da nisu sva Ademova čeljad kadra djelovati kao istinski namjesnici; činjenje nereda i prolivanje krvi već su počeli s Kabilom. Od tada postoje ljudska bića koja ne uspijevaju živjeti u skladu s povjerenjem i koja zato čine nered na Zemlji. Zato se drugo ključno kur'ansko učenje o čovjekovom mjestu u kosmosu mora dodati konceptu "namjesništva" kako bi mogli dobiti potpuniju sliku kur'anskog pogleda na čovjeka. To je "sluganstvo" (*'ubudijeh*), svojstvo koje omogućava ljudskom biću da dostigne puninu svoje čovječnosti, pa da time postane Božiji namjesnik.⁸

Namjesnik koji vlada nad Zemljom ne čini to prema vlastitim hirovima, već po Božijoj naredbi; on je u stanju predstavljati Boga jer nadilazi ograničene, pojedinačne pobude te predaje svoju volju božanskoj volji. Otuda se naziva Božijim "slugom", odnosno "robom" (*'abd*). Sam vjerovjesnik Muhammed, a.s., koji je za muslimane najveći primjer ljudskog savršenstva, spominje se u dnevnim namazima kao *'abduhu ve resuluhu* – "Božiji sluga i Njegov poslanik". Prvo, Muhammed, a.s., je Božiji sluga; tek tada je osposobljen biti Njegov vjerovjesnik. To vrijedi i za one koji slijede Vjerovjesnika; prvo moraju biti Božije sluga, pa se tek onda mogu nadati da će biti Njegovi namjesnici. Čovjek ne može ponijeti Božije povjerenje a da Mu se ne pokori. Osnovni značaj ove ideje ukazuje se doslovnim značenjem riječi 'islam', tj. pokornost Bogu. Ukratko, ako je s jedne tačke gledišta čovjek bio stvoren da bude Božiji namjesnik, s

8 Oni koji su upoznati s islamskim mišljenjem prepoznat će da sam obrnuo uobičajeniji redoslijed stvari za potrebe ove rasprave.

druge tačke gledišta bio je stvoren da bude Njegov sluga: *Ne stvorih džine ni ljude*, veli Bog u Kur'anu, *osim da Mi služe* (51:56).⁹

Šta je onda *služenje Boga* koje je preduslov za nošenje povjerenja i postajanje Božijim namjesnikom? Jednostavno: pokornost Božijoj volji što se objavljuje u Kur'anu i Vjerovjesnikovom primjeru (Sunnet, odnosno *dobar primjer – usveh haseneh*, na koji se ukazuje u Kur'anu, 33:21). Druhim riječima, čovjek ne može predstavljati Boga na Zemlji bez slijeđenja Njegove objavljene religije. Ne slijediti Objavu znači zanemariti Božije očigledne znake i postati jedan od nevjernika.

Pojam 'nevjernik', odnosno 'bezbožnik' (*kafir*) jeste sam po sebi ključni kur'anski pojam; kao takav daje još jedan primjer toga kako muslimani razumijevaju ljudsku odgovornost u kosmosu i pred Bogom. Doslovno značenje pojma 'nevjerovanje' (*kufir*), koji se koristi u Kur'anu kao protuznačnica riječi 'vjera' (*iman*), nije "nedostatak vjere" već "pokrivanje blagodati koje se primaju", tj. nezahvalnost. Ideja čovjekove nezahvalnosti prema Bogu ukazuje na činjenicu da čovjek/sluga namjerno i svjesno prekida vezu između sebe i svoga Gospodara. Tako nas ona vraća na kur'ansko učenje o znacima: veliki grijeh nevjernika, odnosno nezahvalnih jeste taj da pokrivaju i skrivaju Božije znakove ne priznajući da je univerzum Njegovo glumište djelovanja i da su spisi Njegova uputa. Tretirati prirodni svijet i religije koje je Bog poslao s bilo čim osim s poštovanjem i zahvalnošću znači stupiti u redove nezahvalnih bezbožnika. A, kaže Bog u Kur'anu, *oni koji ne vjeruju u Božije znakove – njih čeka teška kazna* (3:4; usp. 2:39, 4:56, 5:10, 5:86, 22:57 itd.).

Prema dobro poznatoj kur'anskoj frazi, kazna koju Bog daje nevjernicima jeste da *gube i ovaj i onaj svijet* (22:11). Zaista, jedan od očiglednih Božijih znakova kojem se Kur'an često vraća jeste činjenica da je kroz historiju On uništavao nevjernike. *Putujte po zemlji*, naređuje Kur'an u nekoliko odlomaka, *i posmatrajte šta je bio kraj onih koji su uzvikivali laži* (3:137, 6:11, 16:36), ili *oni koji su počinili grijeh* (27:69).

9 Mnogi tumači ističu da prva tri stavka Fatihe (*Hvala pripada Bogu, Gospodaru svjetova, Svemilosnom, Svesamilosnom, Vladaru Dana sudnjeg*) ukazuju na Boga, dok posljednja tri (*Vodi nas Pravim Putem, putem onih koje Si blagoslovio, a ne onih na koje Si srdit, niti onih koji su zalutali*) ukazuju na sluge. Samo srednji stavak ukazuje na obje strane, uspostavljajući neposrednu, ličnu vezu između Boga i Njegovih stvorenja.

Kada ljudi zapadnu u nevjerovanje i nezahvalnost, pa time ne iskazuju Bogu služenje i obožavanje, što im je dužnost, oni će ubrati plod vlastitih djela.

Stoga je kur'anska poruka jasna: čovjek može biti Božiji namjesnik, koji vlada nad stvorenim u Njegovo ime, samo pod uslovom da pokorava vlastitu volju Božijoj volji. Ukoliko se čovjek ne preda Božijoj uputi koju prenose vjerovjesnici, on neće moći djelovati kao istinski namjesnik. Umjesto da uspostavlja mir i ravnotežu, on će činiti nered. Tačnije, uloga islama jeste upravo uspostavljanje mira i ravnoteže između neba i Zemlje radi čovjekova krajnjeg dobra. Sama riječ 'islam' povezana je s korijenom riječi *selam* (mir), pa tako u muslimanskoj svijesti "pokornost Bogu" (*islam*) znači i "mir s Njim." S obzirom na hijerarhijsku prirodu stvarnosti, prirodno je da je mir s "onim Koji okružuje" – naša prva i posljednja okolica – preduslov za mir s našom neposrednom okolicom. Ne možemo živjeti u skladu s kosmosom sve dok ne budemo živjeli u skladu s Bogom. Čovjek kao Božiji namjesnik može vladati samo podanicima koji mu bijahu povjereni pod uslovom da prihvati Božiju vlast nad sobom. Onda kada se pobuni protiv Boga, stvorenja će se pobuniti protiv njega. To objašnjava zašto je on na ivici uništenja od samih stvorenja kojima navodno vlada.

ويليام جيتيك

الله محيط بكل شيء - نظرة الإسلام إلى البيئة

إن مؤلف هذه المقالة مفكر معاصر اشتهر على مستوى العالم بالفلسفة والتأليف والترجمة وهو خبير في مجال الفلسفة الإسلامية والتصوف والكوسمولوجيا والفكر الإسلامي الكلاسيكي. ومما يبحث فيه في هذه المقالة مسألة البيئة المحيطة بالإنسان بما في ذلك من أسباب وعوامل التهديد لها والنظرة الإسلامية إليها وفقا لنصوص القرآن والسنة النبوية. إن أفكاره في هذه المسألة مؤسسة على أسس علمية قوية ونافعة للإنسان لأنه أصبح اليوم معرضا للخطر في ذات موطنه.

William C. Chittick

God Surrounds All - Islamic View of the Environment

Summary

The author is a world-known contemporary authority, philosopher, writer and translator, expert in Islamic philosophy, Sufism, cosmology and classical Islamic thought.

This paper deals with the issue of the human environment, the causes of its present-day vulnerability and the Islamic view of it, in accordance with the Qur'an and Hadith texts.

His reflections on this issue are very inspiring, grounded, and needed by today's man who, as the crowning creature of God, is increasingly threatened in his own home.